

γ) Ἐπεξεργασία τῆς ὕλης.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τῆς διδασκαλίας ἐξαρτᾶται τέλος, κατὰ τὸ πλεῖστον, καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐπεξεργαζόμεθα τὴν διδασκαλίαν ὕλην.

1. Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

α) Παροχὴ ὀρθῶν γνώσεων.

Πρὸ παντὸς ὀφείλομεν οὕτω νὰ παριστῶμεν τὰ πράγματα κατὰ τὴν διδασκαλίαν, ὥστε οἱ μαθηταὶ νὰ ποικίωσιν ὀρθὰς τούτων γνώσεις, διότι ἐσφαλμένα ἐποπτεῖται καὶ ἐσφαλμένα γενικεύσεις μᾶλλον κωλύουσι τὴν ἐν τῷ βίῳ δρασίην ἢ ὠφελοῦσιν αὐτήν, καὶ δυσχεραίνουν ἀποτελεσματικὴν περαιτέρω μόρφωσιν, οὕτω δὲ καὶ τὴν γένεσιν τοῦ διαφέροντος. Ἡ ὀρθότης δ' ὅμως τῶν γνώσεων ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τούτου, ἐὰν δηλ. οἱ μαθηταὶ κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν διαφόρων ἀντικειμένων ἀκριβῶς παρατηρῶσι καὶ ἐρευνῶσι τὰ μέρη καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλα σχέσιν αὐτῶν, καὶ ἐὰν κατὰ τὰς γενικεύσεις ἐπιμελῶς συγκρίνωσι πρὸς ἀλλήλας τὰς συγκεκριμένας περιπτώσεις πρὸς εὑρεσιν τοῦ οὐσιώδους (Προβλ. τόμ. I ἐν σελ. 88 καὶ 89, καὶ 166 καὶ 87.).

β) Διευκολύνσεις τῆς κατανοήσεως.

Κατ' ἄλλο προσέτι τοῦ διδασκάλου εἶναι νὰ διευκολύνῃ εἰς τὸν μαθητὴν κατὰ τὸ δυνατόν τὴν κατανοήσιν τοῦ διδακτέου. Ὡς γνωστὸν, ἡ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου δύναμις καὶ ὁ χρόνος εἶναι πολὺ περιορισμένα, ὥστε μόνον οὕτως εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ἰκανή πως μόρφωσις, ἐτι δ' ἀπὸ τῆς εὐκολίας τῆς κατανοήσεως ἐξαρτᾶται καὶ ἡ γένεσις ἀμέσου διαφέροντος, ὅπερ πρὸ παντὸς ἐπιδιώκομεν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ.

Ἰί πρέπει νὰ πράττωμεν, ὅπως διευκολύνωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ἀπόκτησιν γνώσεων γνωρίζομεν ἤδη: Πρὸ παντὸς πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅσα ἐμάθομεν ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς ἀφομοιώσεως, τῆς προσδοκίας, τῆς προσοχῆς, τοῦ διαφέροντος καὶ τῆς ἀψιθυμίας, ὡς πρὸς τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ὕλης. Ὡσαύτως διὰ τὴν εὐκολίαν τῆς κατανοήσεως εἶναι ἀναγκαῖον νὰ φέρωμεν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τὰ διάφορα ἀντικείμενα πρὸ τῶν αἰσθησέων τῶν μαθητῶν καὶ νὰ ἐξάγωμεν τὸ γενικὸν ἐκ μερικῶν συγκεκριμένων περιπτώσεων.

γ) Διευκόλυνσις τῆς ἀπομνημονεύσεως.

1) Πρέπει νὰ λαμβάνωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ γενικὸν κῦρος ἔχοντα ψυχικὰ γεγονότα.

1. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, δι' οἷς πρέπει νὰ διευκολύνωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν κατανόησιν τοῦ διδαχθέντος, πρέπει νὰ διευκολύνωμεν εἰς αὐτοὺς καὶ τὴν ἐν τῇ μνήμῃ διατήρησιν αὐτοῦ. Διότι, ἐὰν οἱ μαθηταὶ ἐπιδρασαν τοῦ μεμαθημένου ἀπὸ τῆς σήμερον μέχρι τῆς αὔριον, ἢ γνώσις αὐτῶν οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἶχεν, οὐδεμίαν ὠφέλειαν θὰ προσεπορίζοντο ἐκ ταύτης κατὰ τὸν πρακτικὸν βίον, τέλος δὲ καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ πρὸς κατανόησιν συγγενῶν πραγμάτων τοῦλάχιστον θὰ ἐκολούετο.

Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ προσπαθῶμεν ἐν τῷ σχολείῳ νὰ μορφώσωμεν καὶ τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν. Τοῦτο δὲ πράττομεν, ἐὰν λαμβάνωμεν πρὸ παντὸς πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς γενικῶς ἰσχύοντας ὡς πρὸς τὸ εἶπημα τοῦτο ψυχικοὺς νόμους. Σειρὰ μεθοδικῶν μέτρων, ἐντεῦθεν προκύπτόντων εἶναι ἡμῖν ἤδη γνωστή :

1. Πρὸ παντὸς φροντίζομεν, ὅπως οἱ μαθηταὶ τελείως κατανοῶσι τὸ ἀπομνημονεύτέον. Ὅπου δὲ δὲν δυνάμεθα νὰ καταδείξωμεν ἔσωτερικὰς τοῦτου σχέσεις, ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τεχνητὰς. Πρὸς δὲ καθοδηγοῦμεν αὐτοὺς νὰ ἐπαναλαμβάνωσι συχνάκις τοῦτο, ὅπερ διὰ τῆς κριτικῆς ἢ ἀγχίνας μνήμης ἐμαθόν.

2. Κατὰ τὴν ἀποστήθισιν ὀδηγοῦμεν αὐτοὺς νὰ μανθάνωσι διὰ τῆς τοῦ ὄλου καὶ οὐχὶ διὰ τῆς κατὰ τμήματα ἐπαναλήψεως ἢ τοῦλάχιστον διὰ μέσης τινός, τὰ δύο ταῦτα τῆς ἐπαναλήψεως εἶδη συνδυαζούσης, μεθόδου.

3. Προσέτι φροντίζομεν, ὅπως οἱ μαθηταὶ κατανέμωσι τὰς διὰ τὴν ἀπομνημονεύσιν ἀναγκαίαις ἐπαναλήψεις εἰς διαφόρους ἡμέρας καὶ ὅπως ἀναγιγνώσκοντες προσέχωσι μετ' ἐντεταμένης προσοχῆς εἰς τὸ ἀναγιγνώσκόμενον.

Πάντα ταῦτα λεπτομερῶς ἐξετέθησαν ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ, ἐν σελ. 139 καὶ ἐπ.

2. Ἄλλ' ὅμως διὰ πειραμάτων ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἄλλαι διὰ τὴν εὐκολίαν τῆς ἀπομνημονεύσεως κανόνες.

Ἐξήτασαν μετὰ πάροδον ὀλίγων ἡμερῶν, ἐκείστοτε διαφόρων, πόσον μέρος τοῦ ἀπομνημονευθέντος ἦτο δυνατόν ἐτι νὰ παιδοῦθῃ, καὶ πόσος χρόνος ἀπητεῖτο διὰ τὴν ἐκ νέου ἀπομνημονεύσιν αὐτοῦ. Ὅσο ὀλιγώτερον μέρος τοῦ πρότερον ἀπομνημονευθέντος διατηρεῖτο ἐν τῇ μνήμῃ καὶ ὅσο περισσότερας φορὰς ἦτό τις ὑποχρεωμένος νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τοῦτο, τοσούτω περισσότερον ἐλησιμέγει αὐτό. Ἐὰν πειράματα

δ' ἀπέδειξαν ὅτι κατὰ τὰς πρώτας μετὰ τὴν ἀπομνημόνευσιν ἡμέρας τὸ μεμαθημένον ἐλησμονεῖτο ταχύτερον, βραδύτερον δ' ὀλιγότερον καὶ ἀργότερον. Τοῦτο δ' ἀπεδείχθη καὶ ὡς πρὸς τὴν σαφήνειαν τῶν παραστάσεων καὶ ὡς πρὸς τὴν σύνδεσιν αὐτῶν.

Κατὰ ταῦτα, ἐὰν θέλωμεν νὰ φειδώμεθα δυνάμεως καὶ χρόνου κατὰ τὴν διδασκαλίαν, δὲν πρέπει νὰ φάρινωμεν τὸ μεμαθημένον ἐπὶ πολὺ νεκρὸν, ἄχρηστον, χωρὶς νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν αὐτό. Πρὸ πάντων δὲ κατὰ τὰς πρώτας μετὰ τὴν ἀπομνημόνευσιν ἡμέρας πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν τοῦτο κατὰ τὴν ὥραν τοῦ σχετικοῦ μαθήματος, εἶτα δὲ κατὰ τὰς προσεχεῖς ὥρας καὶ πάλιν μετὰ τινα χρόνον. Ἐκεῖνος, ὅστις ἐπὶ σειρὰν μαθημάτων μόνον νέον παρέχει, χωρὶς καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ πρότερον διδαχθέν, δυσχεραίνει πολὺ τὴν τῶν μαθητῶν ἀπομνημόνευσιν· οἱ μαθηταὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι ἀργότερον νὰ ἐπαναλάβωσι τοσάκις τὸ ἤδη γνωστὸν, ὡς ἐὰν προέκειτο περὶ ὄλως νέας ὕλης. Καὶ μετὰ τοῦτο δ' ὅμως ἐπιβλαβέστατον εἶναι νὰ μὴ ἐπανέρχεται τις ἐπὶ μῆνας ὀλοκλήρους εἰς τὸ ἤδη διδαχθέν. Αἱ γενικαὶ κατὰ τὸ πέρασ τοῦ ἔτους ἐπαναλήψεις δὲν δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἀπομνημόνευσιν πάσης τῆς ὕλης, ἣν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο μία τάξις διήλθεν, ἐὰν τὸ διδαχθέν μὴ ἀναξωογονῆται, διαρκοῦντος τοῦ ἔτους, ὅσας παρέρχεται πρὸς τοῦτο κατάλληλος εὐκαιρία.

Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ συνιστᾷ εἰς τοὺς μαθητάς, ὅπως τὸ μάθημα, ὅπερ θὰ μάθωσιν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῶν διὰ τὴν ἐπομένην ὥραν τοῦ μαθήματος τούτου, ἐπαναλαμβάνωσιν ἀμέσως κατὰ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐδιδάχθησαν αὐτό. Καὶ κατὰ τὰς ἐλευθέρους δὲ ὥρας αὐτῶν πρέπει νὰ ἐξετάζωνται κατὰ πόσον ἐνθυμοῦνται τοῦτο ἢ ἐκεῖνο(*).

3. Πρὸς δὲ δὲν εἶναι ἀδιάφορον, πῶς κατανέμονται εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος αἱ διὰ τι μάθημα δοριζόμεναι ὥραι. Τὸ κάλλιστον καὶ ὠφελιμώτατον διὰ τὴν ἀπομνημόνευσιν εἶναι, τὰς δύο ἢ πλείονας ἑβδομαδιαίας ὥρας ἐνὸς μαθήματος νὰ τάσωμεν εἰς ἀλλεπαλλήλους ἡμέρας, π. χ. τὴν Δευτέραν καὶ Τρίτην, καὶ οὐχί, ὅπως συνήθως συμβαίνει, τὴν Δευτέραν καὶ τὴν Πέμπτην. Οὕτω τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ δευτέρου μαθήματος λησμονεῖται ὀλίγον, ὥστε φειδώμεθα καὶ δυνάμεως καὶ χρόνου. Πειράματα γενόμενα ἀπέδειξαν τοῦτο σαφῶς. Δύναται βεβαίως νὰ ναντεῖπη τις, ὅτι, διατακτομένων οὕτω τῶν ὡρῶν ἐνὸς μαθήματος, τὸ κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν διδαχθέν θὰ περιμένη 6 ὄλας ἡμέρας, ὅπως ἐπαναληφθῇ, οὕτω δὲ θὰ λησμονηθῇ πολὺ περισσότερον ἢ ἐν διαστήματι δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν. Κατὰ ταῦτα τὰ προτερήματα, ἅτινα ἔχει τυχὸν τὸ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν διδαχθέν, αἴρονται ὑπὸ τῶν μειονεκτημάτων, ἅτινα ἔχει τὸ κατὰ τὴν δευ-

(*) Περὶ πάντων τούτων πρὸβλ. καὶ τόμ. I σελ. 127 καὶ ἐπ.

τέραν ἡμέραν διδαχθέν. Ἄλλ' ὅμως διὰ τῶν πειραμάτων πάλιν κατεδείχθη ὅτι ἡ ἐπιλησμοσύνη βαίνει πολὺ βραδέως ἀπὸ τῆς δευτέρας μέχρι τῆς ἕκτης ἡμέρας. Τὸ ἐν τῇ μηνίμῃ μετὰ ἕξ ἡμέρας διατηρούμενον εἶναι σχεδὸν τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ διατηρούμενον μετὰ 4, μάλιστα δὲ καὶ μετὰ 2 μόνον ἡμέρας. Διὰ τοῦτο ὀλίγην σημασίαν ἔχει διὰ τὸ κατὰ τὴν δευτέραν ἐβδομάδα διδασκόμενον γένος, εἴαν ἐπιηται τῷ πρώτῳ μετὰ 2, 3, ἢ 6 ἡμέρας. Κατὰ ταῦτ' ἄρα παραμένει ὀρθόν, ὅτι ἡ συμμετρικὴ διάταξις τῶν δύο ἑβδομαδιαίων ὥρων τῆς διδασκαλίας μαθήματος τινος δὲν εἶναι ἀξιούστατος. Πολλῶ μᾶλλον αἱ ὥραι αὗται πρέπει νὰ ὀρίζονται εἰς δύο ἀλλεπαλλήλους ἡμέρας.

2. Πρέπει νὰ λαμβάνωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς διαφοροὺς παραστατικοὺς τύπους.

Διὰ τὰ διευκολύνῃ ὁ διδάσκαλος τὴν ἐν τῇ μηνίμῃ τῶν μαθητῶν διατήρησιν τοῦ ἐκάστοτε διδασκόμενου, πρέπει νὰ ἐνθυμῆται ὅσα εἰσπομέν ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ περὶ τῶν διαφορῶν παραστατικῶν τύπων, νὰ φροντίσῃ δ' ὅπως, κατὰ τὰ ἐκεῖ εἰρημμένα, ἐξαιριθῆναι καὶ τοὺς παραστατικοὺς τύπους, εἰς οὓς οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀνήκουσιν (Περὶ τῶν I σελ. 119—124) ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ τὸ διὰ λέξεων παριστάναι. Ἐκ τούτων σαφῶς προκύπτει πρῶτον μὲν ὅτι ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ ἔχη τὰς αὐτὰς ὡς πρὸς τὴν ἀπομνημόνευσιν ἀκατήσεις πρὸς πάντων τῶν μαθητῶν, εἶτα δ' ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διευκολύνῃ τὴν ἀπομνημόνευσιν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς πάντας τοὺς μαθητάς.

2. Ὁ ὀπτικὸς π. χ. δύναται νὰ ὑπολογίσῃ ἀπὸ μηνίμης, τοῦλάχιστον προκειμένου περὶ μεγάλων ἀριθμῶν, καλιότερον τοῦ ἀκουστικοῦ. Διὰ τοῦτο δὲν δύναται τις πρὸς ἀμφοτέρων τὸ αὐτὸ νὰ ποιῆται ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ· δὲν δικαιῶνται ἄρ' ὁ διδάσκαλος νὰ ψέγῃ μαθητὴν τινα, διότι μόνον ἐνκολώτερα προβλήματα δύναται νὰ λήθῃ ἀπὸ μηνίμης. Ὅπως δύναται οὗτος νὰ λήθῃ καὶ δυσχερέστερά πρὸς προβλήματα, πρέπει νὰ ἐπιτρέπηται αὐτῷ νὰ γράφῃ ἐκάστοτε τοὺς ἀριθμούς.

3. Καὶ διὰ τὴν ὀρθογραφίαν ἰσχύει τὸ αὐτὸ περίπου. Ὁ ὀπτικὸς ἀπομνημονεύει εὐκόλως τὴν γραφὴν τῶν λέξεων κατὰ τὴν ὀπτικὴν εἰκὸν' αὐτῶν. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γράφωμεν δι' αὐτὸν ὀρθῶς τὰς δύσκολους λέξεις· τούτου γιγνομένου σπανίως οὗτος σφάλεται περὶ τὴν γραφὴν αὐτῶν κατόπιν. Διὰ τὸν ἀκουστικὸν δ' ὅμως ἔχει σπουδαιότητα καὶ ἀξίαν νὰ προσφέρωμεν τὰς λέξεις ὀρθῶς καὶ εὐκρινῶς· προκειμένου δὲ περὶ λέξεων περιχουσῶν γράμματα ἢ συλλαβὰς, αἵτινες ἄλλως μὲν γράφονται, ἄλλως δὲ προφέρονται (ὅπως πρὸς ἡμῶν τὸ σ πρὸ τοῦ μ, τὸ υ ἐν τῇ διφθόγγῳ ευ, καὶ ἐν γένει αἱ διφθόγγαι αι, ει, ου κ.λ.), ἢ φθόγγους, ὧν πρὸς δήλωσιν δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶ-

μεν διάφορα γράμματα ἢ συνδυασμοὺς γραμμάτων (π. χ. ε καὶ αι—ι, η, υ, οι, ει—ο καὶ ω), δὲν λέγομεν μόνον τὰς συλλαβάς, ἀλλὰ καὶ τὰ γράμματα καὶ δὴ οὐχὶ κατὰ φθόγγον, ἀλλὰ κατ' ὄνομα (οὐχὶ ἄρα ο μόνον, ἀλλ' ο μικρὸν ἢ ω μέγα, οὐχὶ μόνον ι, ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸς δήλωσιν τοῦ φθόγγου τούτου ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει χρησιμοποιούμενον γράμμα). Τὸ μέσον τοῦτο βοηθεῖ καὶ τὸν γλωσσικὸν κινητικόν, ἐν ᾧ διὰ τὸν γραφικὸν—κινητικὸν ουνιστᾶται ἰδίᾳ ἡ ἀντιγραφή. Ἡ ὀρθὴ ὑποδειγματικὴ γραφή καὶ ἡ ἀντιγραφή βοηθοῦσι προσέτι τὸν τε ἀκουστικὸν καὶ τὸν γλωσσικὸν κινητικόν. Διότι οὕτω ἐξαναγκάζονται οὗτοι νὰ σχολῶνται ἐπὶ μακρότερον περὶ τὰς λέξεις καὶ νὰ ἀναλύωσι ταύτας εἰς τὰ ἐαυτῶν στοιχεῖα, ἅτινα οὕτω ἀποτυποῦνται μονιμώτερον. Διὰ τοῦτ' ὀφείλομεν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθογραφίας ἀρθῶνως νὰ χρησιμοποιῶμεν τὴν ὑποδειγματικὴν γραφὴν καὶ τὴν ἀντιγραφὴν, διότι εἶναι ἐπωφελὴς διὰ πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς τύπους. Μόνον πρέπει νὰ καταβληθῇ φροντίς, ὅπως μὴ γίνωνται αἱ ἀσκήσεις κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καταλήξωσιν εἰς μηχανικὴν τῶν γραμμάτων ἀντιγραφὴν (*).

4. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Γραμματικῆς εἶναι ἀνάγκη νὰ λαμβάνωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἰδίᾳ τοὺς ἀκουστικούς. Οἱ μαθηταὶ ὀφείλουσιν ἐνταῦθα νὰ πομνημονεύσωσι κανόνας περὶ τῆς κλίσεως τῶν ὀνομάτων καὶ ὀρημάτων, περὶ τοῦ γένους καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν παραθετικῶν τῶν ἐπιθέτων κ.λ. κ.λ. Οὕτω π. χ. θὰ διδάξωμεν τὸν κανόνα : Τῶν θηλυκῶν πρωτοκλίτων ὀνομάτων τῶν λιγόντων ἐν τῇ ἐνικῇ ὀνομαστικῇ εἰς α, τὰ μὲν ἔχοντα πρὸ τοῦ α φωνῆεν ἢ ρ φυλάττουσι τὸ α καὶ εἰς τὰς πλάγιαι πτώσεις, τὰ δ' ἔχοντα σύμφωνον ἐκτείνουσιν αὐτὸ εἰς η. Διὰ τὸν ἀκουστικὸν εἶναι δύσκολον νὰ πομνημονεύσῃ τὸν κανόνα τοῦτον, ἐνῶ δ' ὀπτικὸς δύναται νὰ κατορθώσῃ τοῦτο εὐκολώτερον. Ἐὰν οὗτος εἶδε πρότερον λέξεις τινὰς τοιαύτας γεγραμμένας, νῦν βλέπει πάλιν τὴν εἰκόνα τούτων ἐν ἑαυτῷ, ἦν καὶ ἀναγιγνώσκει οὕτως εἰπεῖν. Διὰ τὸν ἀκουστικὸν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρέπει νὰ φήνωμεν ἐπαρκῆ χρόνον νὰ εἴπῃ πολλάκις ἢ νὰ γράψῃ τὸν κανόνα, μόνον δὲ μετὰ ταῦτ' ἀπαιτοῦμεν παρ' αὐτοῦ νὰ ποδώσῃ τοῦτον.

δ'.) Προαγωγή τῆς αὐτενεργίας τῶν μαθητῶν.

Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς τε Διδασκαλίας καὶ τῆς Ἀγωγῆς συντελοῦμεν προσέτι προάγοντες τὴν αὐτενεργίαν τῶν μαθητῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ἢ μετ' αὐτενεργίας ἐργασία τῶν μαθητῶν εἶναι σπουδαία διὰ τὴν μόρφωσιν τῆς βουλήσεως αὐτῶν. Πρὸς δὲ πρέπει νὰ

(*) Πρὸς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὅσα ἐγράψαμεν ἐν τῇ ἑφ' τεύχεϊ τῆς ἐπετηρίδος τοῦ ἑλληνογερμανικοῦ Λυκείου (Σ. Μ.).

θεωρηθῆ ὡς σπουδαῖος τῆς Ἀγωγῆς σκοπὸς τὸ νὰ μορφώσῃ αὐτῆ τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ αὐτοτελῶς πράττειν, διότι ἡθικὴ πράξις ἄνευ αὐτοτελείας δὲν ὑπάρχει. Ἀλλὰ σπουδαῖον μέσον, ὅπως μορφώσωμεν τοὺς μαθητὰς καὶ ἐθίσωμεν αὐτοὺς εἰς τὸ αὐτοτελῶς πράττειν, εἶναι ἡ ἐν τῷ σχολείῳ αὐτενεργία αὐτῶν. Τέλος δὲ καὶ τὸ διαφέρον τῶν μαθητῶν γεννᾶται καὶ προάγεται διὰ τῆς αὐτενεργίας. Οἱ μαθηταὶ εὐχαριστοῦνται εὐρίσκοντες μόνοι τὰ πορίσματα τῆς διδασκαλίας· τὸ δ' ὑφ' ἑαυτῶν εὐρεθὲν εὐχαριστεῖ αὐτοὺς πολλῶ μᾶλλον τοῦ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου διδομένου. Ἡ δὲ χάραξ διὰ τὴν ἰδίαν πνευματικὴν ἐργασίαν καὶ τὰς διὰ ταύτης κτηθείσας γνώσεις καὶ δεξιότητας ἀποτελεῖ σπουδαῖον ἐλατήριον πρὸς περαιτέρω ἐνασχόλησιν εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος θέμα, κατ' ἀκολουθίαν δὲ σπουδαῖαν τοῦ ἀμέσου διαφέροντος πηγὴν. Διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ νομίξῃ κατῆζον ἑαυτοῦ νὰ προάγῃ, κατὰ τὸ δυνατόν, τὴν αὐτενεργίαν τῶν μαθητῶν. Ἴδομεν νῦν τίνα εἶναι τὰ μέσα δι' ὧν ἐπιτυγχάνομεν τοῦτου.

ε) Μέσα πρὸς προαγωγὴν τῆς αὐτενεργίας τῶν μαθητῶν.

1. Ἡ μορφή τῆς διδασκαλίας.

Δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο κυρίας μορφὰς τῆς διδασκαλίας. Ἡ μία τούτων εἶναι ἐκεῖνη, κατ' ἣν **μόνος** ὁ διδάσκαλος ἔχει τὸν λόγον· διηγεῖται αὐτὸς ἐν συνεχεῖ λόγῳ τὴν ἱστορίαν, αὐτὸς περιγράφει τὰ διέφορ' ἀντικείμενα κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Φυσιογνωσίας καὶ τῆς Γεωγραφίας, αὐτὸς λύει τὰ πρὸς διδασκαλίαν νέας ἀριθμητικῆς πράξεως προβλήματα ἢ ὑποδεικνύει εἰς τοὺς μαθητὰς ἀνὰ πᾶν βῆμα πῶς θὰ προχωρήσωσιν, αὐτὸς δὲ τέλος προβαίνει καὶ εἰς τὴν σύγκρισιν τῶν γνωστῶν μερικῶν περιπτώσεων, εἰς τὴν εὐρεσιν τοῦ γενικοῦ καὶ εἰς τὴν διατύπωσιν αὐτοῦ εἰς κανόνα, νόμον ἢ ἐννοίαν, οἱ δὲ μαθηταὶ κατ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας ταύτης παρακίβητται ὡς βωβοὶ ἀκροαταί. Τὴν μορφήν ταύτην τῆς διδασκαλίας, κατ' ἣν εἰς **μόνον**, ὁ διδάσκαλος, λέγει, καλοῦμεν **μονολογικὴν**.

Ἡ δ' ἄλλη μορφή εἶναι ἐκεῖνη, κατ' ἣν ἐν τῇ Φυσιογνωσίᾳ π. χ. καὶ τῇ Γεωμετρίᾳ ὁ διδάσκαλος ἐπιδεικνύει εἰς τοὺς μαθητὰς ἀντικείμενα, οἱ δὲ μαθηταὶ περιγράφουσι ταῦτα, τοῦ διδασκάλου καθιστῶντος **μόνον** προσεκτικοὺς αὐτοὺς εἰς ταῦτ' ἢ ἐκεῖνα τὰ γνωρίσματα αὐτῶν· ἐπὶ ὕλης δὲ τὴν ὁποίαν δὲν δύναται ὁ διδάσκαλος νὰ ἐπιδεικνύῃ εἰς τοὺς μαθητὰς, ὅπως συμβαίνει π. χ. ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ, τῇ Ἱστορίᾳ, τῇ Ἀριθμητικῇ καὶ τῇ Γλωσσικῇ διδασκαλίᾳ ποιεῖται **χρησὶν** μορφῶν τῆς διδασκαλίας, περὶ ὧν κατωτέρω θὰ γίνῃ λόγος, δι' ὧν κα-

τορθοῦνται πάλιν οἱ μαθηταί, ἡρέμα μόνον καθοδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ διδασκάλου διὰ καταλήλων ἐρωτήσεων, αὐτοὶ κυρίως νὰ εὐρίσκωσι τὸ νέον. Ὡσαύτως οἱ μαθηταὶ αὐτοί, τῇ ὁδηγίᾳ τοῦ διδασκάλου, προβαίνουσιν εἰς τὴν σύγκρισιν τῶν γνωστῶν αὐτοῖς μερικῶν περιπτώσεων καὶ εὐρίσκουσι τὰς μεταξὺ αὐτῶν ὁμοιότητας καὶ διαφοράς. Κατὰ ταύτην ἄρα τὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας δὲν εἶναι εἰς ὃ λέγων, ἀλλὰ **δύο**, ὃ διδάσκαλος καὶ οἱ μαθηταί, ἢ δὲ διδασκαλία προβαίνει διὰ τοῦ διαλόγου αὐτῶν τῶν δύο, διὸ καὶ ἡ μορφή αὕτη τῆς διδασκαλίας καλεῖται **διαλογικὴ ἢ τῆς διδασκαλίας διάλογος**.

Εὐνόητον εἶναι ὅτι τῶν δύο τούτων τῆς διδασκαλίας μορφῶν ὁ **διάλογος μᾶλλον προάγει τὴν αὐτενεργίαν τῶν μαθητῶν καὶ μορφώνει τὴν βούλησιν αὐτῶν**· κατὰ τοῦτον οἱ μαθηταὶ αὐτοὶ πρέπει τὰ πλεῖστα νὰ πράττωσι καὶ λέγωσιν· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀνάγκη αὐτοὶ νὰ σκέπτονται περισσότερον ἢ ἐὰν ἀκροῶνται μόνον τῶν λόγων τοῦ διδασκάλου, ὅπως συμβαίνει κατὰ τὴν μονολογικὴν μορφήν. Διὰ τοῦτο **ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ ποιούμεθα χρῆσιν κυρίως ἢ μᾶλλον τῆς διαλογικῆς μορφῆς**, περὶ τῆς ὁποίας πλείονα θὰ εἴπωμεν κατωτέρω.

2. Ἄλλα μέσα προαγωγῆς τῆς αὐτενεργίας τῶν μαθητῶν.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν παρέχονται ἡμῖν καὶ ἄλλαι εὐκαιρίαι πρὸς προαγωγὴν τῆς αὐτενεργίας τῶν μαθητῶν, οὕτω π. χ.

1) **Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν**· ὅταν μαθητῆς τις ἀναγινώσκων περιπέση εἰς τι σφάλμα δὲν λέγομεν ἡμεῖς ἢ ἄλλος τις μαθητῆς ἀμέσως τὸ ὀρθόν, ὅπερ νὰ ἐπαναλάβῃ ὁ σφαλὲς, ἀλλὰ προσπαθοῦμεν διὰ διαφορῶν μέσων νὰ φέρωμεν αὐτὸν εἰς θέσιν μόνος νὰ εὕρῃ τὸ ὀρθόν· μόνον δ' ὅταν βεβαιωθῶμεν ὅτι τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, τότε παρέχομεν τὸ ὀρθόν ἢ ἡμεῖς αὐτοὶ ἢ δι' ἄλλου μαθητοῦ.

2) **Κατὰ τὴν ἐν τῷ σχολείῳ διόρθωσιν σφαλμάτων γραπτῶν ἐργασιῶν** πᾶς μαθητῆς πρέπει αὐτὸς νὰ λέγῃ τὰ ἑαυτοῦ σφάλματα καὶ τὴν διόρθωσιν αὐτῶν, ὃ δὲ διδάσκαλος ἢ καὶ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ οὐδὲν ἄλλο πράττουσιν ἢ νὰ ὑπομνησκῶσιν αὐτὸν τὸ ὀρθόν, ὅταν ὁ ἴδιος δὲν δύναται νὰ εὕρῃ τοῦτο.

3) **Ἐὰν ἐν τῷ μαθήματι τῆς Γεωγραφίας** μαθητῆς τις δὲν ἀνευρίσκῃ ἐπὶ τοῦ χάρτου πόλιν, ποταμὸν κλ. δὲν δεικνύομεν ἀμέσως εἰς αὐτὸν ταῦτα, ἀλλ' ὑποβοηθοῦμεν αὐτὸν λέγοντες π. χ. «περαιτέρω πρὸς Α., πρὸς Β», «πρὸς Ν., πρὸς Δ. τῶν Ἀθηνῶν», «παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ» κ. λ., ἀπλῶς δηλ. **προσανατολίζομεν τὸν μαθητὴν δι' ὅσων λέγομεν, ἀφήνομεν δ' αὐτὸν νὰ εὕρῃ μόνος, τῇ βοήθειᾳ ἐκείνων, ἅτινα λέγομεν εἰς αὐτόν, τὸ ὀρθόν**.

4) Ὅσάκις ἀπευθύνομεν ἐρωτήσεις εἰς τοὺς μαθητάς, δὲν ἀρχοῦμεθ' εἰς μονολεκτικὰς ἀπαντήσεις, οὐδ' εἰς ἀποσπάσματα προτάσεων, ἀλλ' ἀπαιτοῦμεν πάντοτε νὰ ἀποκρίνωνται οὗτοι **διὰ τελείων προτάσεων**.

διότι οὕτω ἀναγκάζονται οἱ μαθηταὶ νὰ σκεφθῶσιν ἀκριβέστερον καὶ διὰ τὰ πράγματα καὶ διὰ τὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν τῶν ἀποκρίσεων. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπαιτοῦμεν, ὅπως πᾶν ὅπερ διδάσκομεν τοὺς μαθητὰς ἐπαναλαμβάνωσιν οὗτοι ἐν συνεχεῖ λόγῳ· δὲν ἐξετάζομεν δ' εἰς αὐτό τοὺς μαθητὰς κατὰ πρότασιν, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ συνοχὴ τῶν νοημάτων θὰ ἐδηλοῦτο εἰς τοὺς μαθητὰς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, αὐτοὶ δ' οἱ μαθηταὶ δὲν θὰ ἐσκέπτοντο περὶ τούτου· ἡ ἀνεργία ἄρα τῶν μαθητῶν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ εἶναι πολὺ μικροτέρα ἢ εἰάν ἀναγκάζονται νὰ ἐκθέτωσιν ἐν συνεχεῖ λόγῳ τὸ καθ' ὅσονδήποτε τρόπον διδάχθην. Διὰ τοῦτο πρέπει εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πρώτου σχολικοῦ ἔτους νὰ ἐπιδιώκωμεν συνεχῆ ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐκθέσειν.

Καθόλου δὲ διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς ἀνεργίας τῶν μαθητῶν πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀκόλουθον ἀπαίτησιν: «πᾶν ὅπερ δύνανται οἱ μαθηταὶ αὐτοὶ νὰ πράττωσι δὲν πρέπει νὰ πράττῃ δ' διδάσκαλος».

2. Η ΚΑΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΔΙΔΑΧΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

(Εἰδολογικὰ στάδια).

Τὰς ἀκριβεστάτας καὶ πολυτιμοτάτας περὶ τῆς ἐπεξεργασίας τῆς ὕλης ὀδηγίας παρέχει ἡμῖν ἡ γνῶσις τῶν εἰδολογικῶν σταδίων, περὶ ὧν συντόμως ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ ἐγένετο λόγος. Διὰ τοῦτο δ' εἶναι ἀνάγκη λεπτομερεστέρας τινὸς ἐρεύνης καὶ γνώσεως αὐτῶν. Ἐν τῇ ἐργασίᾳ δὲ ταύτῃ ἔχομεν περαιτέρω καὶ ἀρίστην ἐνκαιρίαν, ἵνα, τὰ σπουδαιώτατα περὶ τῆς ἐπεξεργασίας τῆς ὕλης, ἔδῳ καὶ ἐκεῖ ἐν τε τῇ Ψυχολογίᾳ καὶ ἀνωτέρω λεχθέντα, συνδέσωμεν οὕτως, ὅπως πρέπει νὰ ἐμφανίζονται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ.

Περὶ τοῦ σκοποῦ.

“Ὅταν πρόκειται νὰ διδάξωμεν τοὺς μαθητὰς νέον τι, πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ δηλώνωμεν εἰς αὐτοὺς τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ πρόκειται νὰ πραγματοποιηθῆναι, ἐν ἄλλαις λέξεσι κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας ἐκάστου ἀντικειμένου πρέπει νὰ θέτωμεν σκοπὸν τινα. Τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον καὶ διὰ νὰ διεγείρωμεν τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν καὶ διὰ νὰ προκαλέσωμεν παρ' αὐτοῖς τὴν ἀνάπλασιν τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ διδαχθήσομενον παραστάσεων· διὰ νὰ ἐπιτυγχάνωμεν δ' ὅμως τούτων διὰ τοῦ σκοποῦ, πρέπει οὗτος νὰ τίθηται συμφωνῶς πρὸς τὰκόλουθα παραγγέλματα:

1) *Ὁ σκοπὸς πρέπει νὰ εἶναι εὐληπτος*, ἤτοι εὐθὺς ὡς τελειῇ σκοπὸς τις οἱ μαθηταί, ἄνευ ἄλλης τινὸς βοήθειας πρέπει νὰ ἐννοῶσιν αὐτόν.

Ἡρὸς τοῦτο πρέπει νὰποφεύγωμεν οὐσιῶδές τι σφάλμα· ἐὰν θέσωμεν σκοπούς, οἷοι οἱ ἀκόλουθοι : «Θὰ μάθωμεν νὰ πολλαπλασιάζωμεν μὲ τὸ 20» ἢ «Θὰ μάθωμεν τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν δεκαδικῶν ἀριθμῶν» ἢ «Θὰ μάθωμεν τοὺς νόμους τῶν τροχαλιῶν» ἢ «σήμερον θὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἀγτανάκλασιν τοῦ φωτός», ἐπειδὴ οἱ σκοποὶ οὗτοι περιέχουσι πράγματα ἀφηρημένα, ὃ δὲ παῖς δὲν δύναται νὰ παριστᾷ ἐν ἑαυτῷ σαφῶς τὸ ἀφηρημένον, ἀλλὰ μόνον τὸ συγκεκριμένον, εἶναι εὐνόητον ὅτι οἱ μαθηταὶ δὲν δύναται σαφῶς νὰντιληφθῶσι περὶ τίνος πρόκειται, οὗτω δὲ οὔτε ἡ προσοχὴ αὐτῶν διεγείρεται διὰ τὸ διδαχθισόμενον, οὔτε συγγενεῖς πρὸς αὐτὸ παραστάσεις ἐπανέρχονται εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν. Ὁ τοιοῦτος ἄρα, ἀφηρημένος, ὅπως εἶπομεν, σκοπὸς οὐδόλως ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν τοῦ νέου κατανόησιν· διὰ νὰ εἶναι λοιπὸν ὁ σκοπὸς εὐληπτος πρέπει :

α) *νὰ διατυπώνηται συγκεκριμένως*. Κατὰ ταῦτα οἱ ἄρτι μνημονευθέντες σκοποὶ πρέπει νὰ διατυπωθῶσιν ὡς ἑξῆς : «ἕνας πατέρας ἔχει 5 παιδάκια καὶ θέλει νὰγοράσῃ διὰ τὸ κάθε ἕνα ἕνα τετράδιον· νὰ δοῦμε πόσα χρήματα θὰ δώσῃ», «ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολείου θέλει νὰ εὕρωμεν πόσα χρήματα χρειάζονται διὰ νὰνανεώσωμεν τὸ σάνδωμα τῆς τάξεώς μας· θὰ προσπαιθήσωμεν νὰ το εὕρωμεν», «θὰ μάθωμεν πῶς κατορθώνουσι νὰναβιβάζωσιν εἰς τὰς ὑψηλὰς οἰκοδομὰς βαρεῖς λίθους χωρὶς πολὺν κόπον», «διατί ἄρά γε βλέπομεν εἰς τὸν καθρέπτην τὴν εἰκόνα μας ;», κ.λ.

β) *Διὰ νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς εὐληπτος εἰς τοὺς μαθητὰς δὲν ἀρκεῖ νὰ λέγωμεν εἰς αὐτοὺς «θὰ ἐξακολουθήσωμεν εἰς τὸ σημερινὸν μάθημα τῆς Ἱστορίας, Γεωγραφίας κ.λ. ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀρχίσωμεν εἰς τὸ προηγούμενον μάθημα» ἢ «σήμερον θὰ μάθωμεν τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 15 ἄσμα» ἢ «θὰναγνώσωμεν εἰς τὸ βιβλίον μας εἰς τὴν σελίδα 55»*. Διὰ τοιούτων σκοπῶν δὲν δηλοῦμεν εἰς τοὺς μαθητὰς ὠρισμένως τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας· οἱ σκοποὶ οὗτοι δὲν εἶναι πραγματικοί, ἀλλ' ἀπλῶς τυπικοὶ καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰναπλάττωσι παραστάσεις συγγενεῖς πρὸς τὸ διδαχθισόμενον. Ἀνάγκη ἄρ' ὁ σκοπὸς διὰ νὰ εἶναι σαφὴς καὶ εὐληπτος νὰ εἶναι οὐ μόνον συγκεκριμένος, ἀλλὰ καὶ πραγματικός· διὰ τοῦτο οἱ ἀνωτέρω σκοποὶ πρέπει νὰ διατυπωθῶσιν ὡς ἑξῆς : «Εἰς τὸ προηγούμενον μάθημα τῆς Γεωγραφίας ἐμάθομεν τὴν θέσιν, τὰ ὄρια, τὴν ποιότητα τοῦ ἐδάφους καὶ τὸ κλίμα τῆς Θεσσαλίας· σήμερον θὰ μάθωμεν τὰ προϊόντα αὐτῆς», «θὰ μάθωμεν ἕν ἄσμα, τὸ ὁποῖον ἐξυμνεῖ τὸν ἡρωϊκὸν θάνατον τοῦ Ἀθανασίου Διάκου» κ.λ.

Τυπικούς σκοπούς εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ θέτωμεν πολλάκις κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν φρονηματιστικῶν μαθημάτων καὶ ὅταν, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀναγνώσεως, ἐπεξεργαζώμεθα τμήματα διηγηματικοῦ περιεχομένου· διότι, εἰς π. γ. θέτωμεν σκοπούς, οἷοι οἱ ἀκόλουθοι : «καὶ τώρα θὰ μάθωμεν πῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκησαν τοὺς Πέρσας» ἢ «σήμερον θὰ ἀναγνώσωμεν εἰς τὸ βιβλίον μας ὅτι οἱ γέρανοι ἐτιμώρησαν τοὺς φονεῖς τοῦ Ἰβύκου» κ.λ. **προλαμβάνομεν διὰ τούτων τὴν ἔκβασιν**, οὕτω δ' ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν κατὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν διδασκαλίαν θὰ εἶναι μικρᾶ ἀκριβῶς ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς ἡμῖς, ὅταν μυθιστορήματος, τὸ ὁποῖον ἀναγιγνώσκωμεν, ἀνακοινοῦται ἡμῖν ἐκ τῶν προτέρων τὸ τέλος. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ αὐτοῦ τούτου, εἰς κατὰ τινα ὥραν διδασκαλίας δὲν ἀπεπερατώσαμεν διήγησίν τινα, κατὰ τὴν ἐπομένῃν ὥραν τῆς διδασκαλίας τοῦ αὐτοῦ μαθήματος, ἀφοῦ εἶπωσιν οἱ μαθηταὶ μέχρι τίνος σημείου ἔχομεν μέχρι τοῦδε προχωρήσει, λέγομεν γενικῶς : «καὶ τώρα ἂς ἴδωμεν τί ἔγινε μετὰ ταῦτα, τί ἐπράξε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πρόσωπον» καὶ τὰ ὅμοια· ἐν ἄλλαις λέξεσι διὰ νὰ **μὴ προσλαμβάνωμεν τι θέτομεν τυπικὸν σκοπὸν**, ἀφοῦ αἱ ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ἀφομοίωσιν τοῦ νέου παραστάσεις ἀνεπλάσθησαν ἤδη διὰ τῆς ὑπομνήσεως τῶν προηγουμένων γεγονότων. **Εἰς πᾶσαν δ' ὁμοῦ ἄλλην περίπτωσιν ἀποφεύγομεν τοὺς τυπικοὺς σκοποὺς καὶ φροντίζομεν νὰ θέτωμεν πραγματικούς.**

γ') Ἡ κατανόησις τοῦ σκοποῦ **ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῆς γλωσσικῆς μορφῆς αὐτοῦ**· πολλάκις δηλ. οἱ μαθηταὶ δὲν ἐννοοῦσι τὸν τιθέμενον σκοπὸν, διότι οὗτος περιέχει λέξεις ἢ φράσεις ἀγνώστους ἢ διότι ἐκφέρεται ἐν μακρᾷ ἢ πολυπλόκῃ προτάσει. Ἀνάγκη ἄρ' ὅταν θέτωμεν τὸν σκοπὸν νὰ μὴ μεταχειριζώμεθα λέξεις ἢ φράσεις ἀγνώστους εἰς τοὺς μαθητάς, εἰκονικὰς φράσεις κ.λ., ἀντὶ δὲ μιᾶς μακροῦς καὶ πολυπλόκου προτάσεως νὰ χρησιμοποιῶμεν πλείονας βραχείας καὶ ἀπλᾶς προτάσεις.

2) Διὰ νὰ σχολῶνται ζωηρῶς ἐπιθῶς ἐξ ἀρχῆς τοῦ μαθήματος οἱ μαθηταὶ μὲ τὸ πρὸς ἐξέτασιν ἀντικείμενον, **ἀνάγκη δὲ σκοπὸς νὰ δηλοῦσαφῶς τὸ νέον, τὸ ὁποῖον θὰ διδάξωμεν**. Ἐσφαλισμένον εἶναι π. γ. νὰ λέγωμεν «σήμερον θὰ συνεχίσωμεν τὴν ἐξέτασιν τῆς δορκάδος» ἢ «σήμερον θὰ προχωρήσωμεν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ νομοῦ τῆς Ἀττικῆς» κ.λ. Ὅταν θέτωμεν τοιούτους σκοποὺς, ἐπειδὴ λείπει τὸ θέλημα τοῦ νέου οἱ μαθηταὶ δὲν παρακινουῦνται διὰ τούτων νὰ προσέχωσιν εἰς τὸ διδαχθῆσόμενον· διὰ τοῦτο προτιμότερον εἶναι τοὺς ἀνωτέρω σκοποὺς νὰ διατυπώσωμεν ὡς ἑξῆς : «Σήμερον θὰ μάθωμεν τί τρώγει ἡ δορκὰς καὶ πῶς τὸ τρώγει» ἢ «θὰ ἐξετάσωμεν σήμερον τὰ ὄρη καὶ τὴν ποιότητα τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀττικῆς», κ.λ. Περὶ ἐξαιρέσεως τοῦ κανόνος τούτου ἐπὶ διηγηματικῆς ἴλης εἶπομεν ἤδη ἀνωτέρω.

3) Οἱ μαθηταὶ καταλαμβάνονται εὐκολώτερον διὰ τοῦ σκοποῦ, ὅταν δὲν ὀνομάζωμεν ἁπλῶς τὸ ἐξεταστέον ἀντικείμενον, ἀλλὰ *δίδομεν εἰς τὸν σκοπὸν τὸν τύπον προβλήματος ἢ αἰνίγματος*. Διὰ τοῦτο δὲν λέγομεν: Θὰ μάθωμεν τὸ βαρόμετρον, τὸν ἀσπάλακα κ. λ., ἀλλὰ «θὰ ἴδωμεν ἂν τὸ βαρόμετρον εἶναι καλὸς προκρήτης τοῦ καιροῦ», «θὰ μάθωμεν ἂν ἔχη ὁ γεωργὸς δίκαιον συλλαμβάνων τοὺς ἀσπάλακας» κ. λ. Ἐν γένει ἐν τῷ σκοπῷ, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατόν, *προβάλλομεν εἰς τοὺς μαθητὰς πρόβλημα ἢ αἰνίγμα πρὸς λύσιν*.

4) Τελευταῖον σπουδαῖον εἶναι καὶ τοῦτο, *τίς θέτει τὸν σκοπὸν*. Κατὰ τὴν ἐναρξιν βεβαίως μεθοδικῆς τινος ἐνότητος εἶναι ἀνάγκη νὰ θέτῃ τὸν σκοπὸν αὐτὸς ὁ διδάσκαλος. Ἄλλ' ὅταν ἔχη ἀρχίσει ἤδη ἡ διδασκαλία ἀντικειμένου τινὸς εἶναι δυνατόν πολλάκις αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ νὰ θέτωσι τοὺς ἐπομένους σκοπούς. Οὕτω π. γ. ἀφοῦ ἐδιδάξαμεν ἤδη ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσωσι τὴν βοήθειαν τῶν Σπαρτιατῶν κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Περσῶν τοῦ 490 π. Χ. καὶ πρὸς τοῦτο ἔστειλαν ἀπεσταλμένον εἰς Σπάρτην, εὐκόλον εἶναι εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοὶ νὰ θέσωσι τὸν σκοπὸν τοῦ ἀκολούθου τμήματος «θὰ ἴδωμεν τώρα τί ἀπεφάσισαν νὰ κάμουν οἱ Σπαρτιάται».

Οἱ μαθηταὶ κατὰ ταῦτα δύνανται πολλάκις αὐτοί, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἐπέτυχεν ἡ διδασκαλία τοῦ προηγουμένου τμήματος, νὰ θέτωσι τὸν σκοπὸν, μάλιστα δὲ καὶ προκαλοῦμεν αὐτούς εἰς τοῦτο· διότι, ἔάν οἱ μαθηταὶ γνωρίζωσιν ὅτι ζητοῦμεν τοῦτο, νὰ σκέπτονται ἤδη πρὸ τοῦ ἐπομένου νέου διὰ νὰ δυνηθῶσι νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην ἡμῶν. Δημιουργοῦσιν ἄρα προσδοκίας περὶ τοῦ νέου τὸ ὅποῖον θὰ διδάξωμεν, ἡ δὲ δημιουργία τοιούτων προσδοκιῶν καθιστᾷ εἰς αὐτούς, ὅπως γνωρίζομεν ἤδη ἐκ τῆς Ψυχολογίας, εὐχερесеτέραν τὴν κατανόησιν τοῦ νέου.

Ἔδη τοῦ σκοποῦ.

Ἐξ ὧν ἤδη εἶπομεν ἀνωτέρω, ὑπεδηλώθη ὅτι σκοπὸν θέτομεν καὶ ὅταν πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν ἀντικείμενόν τι, μείζον τμήμα τῆς Ἱστορίας, κεφάλαιον τοῦ Ἀναγνωστικοῦ βιβλίου καὶ ὅταν πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν ἕκαστον μέρος τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ μείζονος τμήματος τῆς Ἱστορίας καὶ τοῦ κεφαλαίου τοῦ Ἀναγνωστικοῦ βιβλίου. Τὸν σκοπὸν, ὃν θέτομεν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐξετάσεως τοῦ μείζονος τμήματος καλοῦμεν *γενικὸν σκοπὸν*, τοὺς δὲ σκοπούς, οὓς προτάσσομεν τῆς διδασκαλίας ἕκαστου μέρους αὐτοῦ καλοῦμεν *μερικοὺς σκοπούς*. Εὐνόητον δ' εἶναι ὅτι εἴτε περὶ τοῦ γενικοῦ, εἴτε περὶ τῶν μερικῶν σκοπῶν πρόκειται, πρέπει νὰ συμμορφούμεθα πρὸς ὅσα εἶπομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ.